

УДК 821.161.2-1.09:801.655.7

С. В. ЧУЙ

м. Луцьк

markizsergiydesad@gmail.com

ТРАДИЦІЇ КЛАСИЧНОГО ВІРШУВАННЯ У ВЕРЛІБРАХ ВАСИЛЯ СЛАПЧУКА (ЦИКЛ «ПРИТЧІ ОПОЛУДНІ»)

У статті досліджено цикл поезій «Притчі ополудні». З'ясовано особливості будови верлібрів циклу, визначено їх типи. Простежено характер функціонування елементів класичного віршування в них. Окреслено питання співвіднесеності розглянутих віршів із жанром притчі. Результати дослідження презентовано відповідно до запропонованої автором класифікації.

Ключові слова: верлібр, притча, система віршування, метр, рима, строфа.

Василь Дмитрович Слапчук – волинський поет, прозаїк, літературний критик, лауреат Національної премії України ім. Т. Г. Шевченка, відомий не лише в Україні, а й у світі. Хоча його ім'я порівняно нове в літературі, поезія Василя Слапчука вже стала помітним явищем у літературному процесі кінця ХХ – початку ХХІ ст. За двадцять років він подарував світові дванадцять збірок поезії. Захоплення верлібром до нього прийшло зі збіркою «Трикнижжя Явіна: максими і простотаки» (1996). Це було закономірним явищем у літературі кінця ХХ століття, адже, як зазначає Н. Костенко, «у 60–80–90-ті роки увага до верлібру різко активізується» [3, 134].

Хоча В. Слапчук, у першу чергу, відомий як поет-верлібрист, до сьогодні його вільні вірші не ставали об'єктом віршознавчих студій. Отже, це питання є актуальним. Предметом нашого дослідження є способи реалізації традицій класичного віршування в циклі «Притчі ополудні» зі збірки «Трикнижжя Явіна: максими і простотаки». Мета запропонованої статті – визначити особливості будови верлібрів циклу, виділити елементи класичного віршування в них.

Написання верлібрів вимагає певного досвіду освоєння як класичного, так і некласичного вірша. У В. Слапчука вже були за плечима дві поетичні книги («Хлібний чоловічок» (1991) і «Німа зозуля» (1994)). Перші зразки вільного вірша знаходимо навіть у «Хлібному чоловічку» (поезії «Жінка під літнім дощем» і «Тяжка любов»). У «Трикнижжі...» автор повністю зосереджується на новій формі.

Вивчення верлібрів у творчості того чи іншого автора ускладнене тим, що верлібр сам

уже довгий час є предметом дискусій. Під верлібром розуміємо вірш, «який не має передбачуваної наскрізної ритмічної будови і рими, що структурно наближає його до прози» [3, 124]. У дослідженні спираємося на типологію верлібрів, запропоновану російським віршознавцем Ю. Орлицьким. Він виділяє п'ять основних підтипів верлібру:

- 1) «чистий» верлібр, для якого характерна повна відмова від метру, тонічної врегульованості і рецидивів рими;
- 2) верлібр із метричними вкрапленнями, якщо вони не перевищують 15–25% від довжини всього тексту;
- 3) ПМФ із метричною домінантою, якщо всі метричні фрагменти написані одним і тим самим силабо-тонічним розміром, а кількість метричних рядків коливається в межах 25–50%;
- 4) верлібри з елементами тонічної врегульованості, в яких спостерігаються факти тонічної «несвободи» на незначних, не співвідносних з абсолютною довжиною тексту, ділянках;
- 5) ПМФ з акцентною домінантою.

ПМФ з акцентною домінантою – це перехідна форма, що пов'язує верлібр із білим акцентним віршем. При цьому дослідник зауважує, що «білий акцентний вірш неможливо чітко відмежувати, з одного боку, від білого тактовика, а з іншого, – власне від верлібру. В першому випадку найбільш доцільно об'єднати дві форми в межах білого акцентного вірша... У другому випадку слід говорити про досить плавний перехід, що здійснюється через послідовний ланцюжок так званих перехідних метричних форм» (переклад наш. – Ч. С.) [6, 327].

Ми не абсолютизуємо такого підходу, адже вписати всю різноманітність форм верлібру у запропоновані рамки неможливо.

Крім цього, постає проблема розмежування ПМФ у розумінні В. Холшевникова й Ю. Орлицького. З метою виключення термінологічної омонімії у випадку ПМФ із метричною домінантою говоримо про простий (із відносно сталою домінантою) і складний (зі змінною домінантою) типи верлібру. Замість терміна «ПМФ з акцентною домінантою», вживаємо рівнозначний «верлібр із акцентною домінантою». Щодо такого поняття, як білий акцентний вірш, то такі форми відносимо до модифікацій верлібру, оскільки в акцентному вірші риму (а її роль можуть переймати на себе певні тонічні повтори) вважаємо не факультативною, а обов'язковою ознакою. Звісно, рими можуть з'являтися й у верлібрах, але «у тих випадках, коли римування набирає регулярного характеру, вільний вірш трансформується в інші некласичні розміри» [3, 131]. Також, слідом за О. Кицан, виділяємо ще одну форму – «позірний» верлібр (складні поліметричні композиції, близькі за

сприйняттям до вільних віршів [1, 84], а також їх імітації на класичному ґрунті).

Що ж до самого циклу, то найперше, що зацікавлює, – це назва. Притча – епічний жанр. Але В. Слпчук уміщує свої притчі в ліричну збірку. Це свідчить про їх тісніший зв'язок із поезією, ніж із прозою. Для «ліричної притчі» найбільш природною виявилася форма верлібру. Внаслідок такої «підміни» відбулося своєрідне «зміщення» родових і жанрових ознак. У циклі презентовані історії з життя узагальнених персонажів (чоловік, жінка, хлопчик, мати, господар і господиня). А елементи події, сюжету – вже сфера епосу. Власне від жанру притчі у верлібрах – повчальний фінал і спосіб зображення персонажів. Як зауважив Ю. Клим'юк, у притчі на характері героїв звертається мало уваги, вони часто є неконкретними, абстрактними, повністю залежать від наперед заданої думки.

Отже, розглянемо першу притчу.

- 1 Забрали чоловіка на війну, 1 — 3 — 3 — Я5
- 2 і він загинув. 1 — 1 — 1 Я2
- 3 «Нічого не вдієш, такий світ», - . 1 — 2 — 2 — 0 —
- 4 говорили на його похороні. . 2 — 3 — 0 — 3
- 5 Інший чоловік пішов до лазні — 3 — 1 — 1 Х5
- 6 і, посковзнувшись на змилку, 3 — 2 — 1
- 7 забився на смерть. 1 — 2 —
- 8 «Яка безглузда смерть», - 1 — 1 — 1 — Я3
- 9 говорили про його загибель. 2 — 3 — 1 — 1 Х5
- 10 «Смерть завжди однакова — 0 — 2 — 2
- 11 й ніколи не буває безглуздою. 1 — 3 — 2 — 2
- 12 В смерті більше глузду, — 1 — 1 — 1 Х3
- 13 ніж у народженні», - 3 — 2 Я3
- 14 запевняв чоловік, якого вважали 2 — 2 — 1 — 2 — 1
- 15 несповна розуму, оскільки 2 — 0 — 3 — 1
- 16 він ніколи не служив у війську — 1 — 3 — 1 — 1 Х5
- 17 і не ходив митися до лазні [5, 65]. 3 — 0 — 3 — 1

Взаємодія верлібру і силабо-тонічного вірша яскраво виражена. Обсяг метричних рядків – 47%, а отже, перед нами – верлібр із метричною домінантою. Домінанту формують ямбічні (1–2, 8, 13 рядки) і хорейні розміри (5, 9, 12, 16 рядки), розділені навпіл. Коливання міжктових інтервалів відбуваються в межах 0–1–2–3 складів, кількість іктів у рядку – від 1 до 4. Це свідчить про тяжіння до певної врегульованості. Рими відсутні. Основою лан-

цюга лексичних повторів є слово «смерть», вжите у вірші 4 рази, а також близькі за семантикою «загинув», «забився», «загибель», «похорон». Автор розмірковує про смерть і про ставлення до неї. Дублювання інтонаційно-синтаксичних частин, позначених прямою мовою, задає чітке членування вірша. Однак твір астрофічний.

Дещо інакше виглядає вірш «Насадив чоловік сад яблуневий...»:

- 1 Насадив чоловік сад яблуневий. 2 — 2 — 0 — 2 — 1
- 2 Дружина дочкою завагітніла. 1 — 2 — 3 — 2
- 3 Нічогенька донечка вдалася. 2 — 1 — 3 — 1 X5
- 4 Та й дружина нівроку. 2 — 2 — 1 Ан2
- 5 Сельчани на кпини чоловіка беруть: 1 — 2 — 3 — 2 —
- 6 за стільки літ яблука 1 — 1 — 0 — 2
- 7 зі власного садка не покуштував, 1 — 3 — 4 —
- 8 ще зеленими жінка з донькою обривають. 2 — 2 — 2 — 3 — 1
- 9 Як віддали дочку заміж, 3 — 1 — 0 — 1
- 10 а дружина стара стала, 2 — 2 — 0 — 1
- 11 щоби по деревах лазити, - 1 — 2 — 1 — 2
- 12 чекати тепер мусила, 1 — 2 — 0 — 2
- 13 може, впаде яке у поділ, — 2 — 1 — 2 —
- 14 поцікавився в чоловіка незнайомиць, 2 — 4 — 3 — 1
- 15 чи терези у тайнику не поіржавіли. 3 — 3 — 3 — 2 Я7
- 16 Бо ж хіба не продавав чоловік 2 — 3 — 2 —
- 17 усе життя яблук! [5, 72]. 1 — 1 — 0 — 1

У кількох рядках – стиснений сюжет. Фрагментарність картин, які зображує автор, пов'язана з природою ліричних творів. «Ліричний твір за природою своєю тяжіє до малих обсягів... Якщо ліричний твір збільшити в розмірах, він утратить прив'язку до теперішнього... стане «провалюватися» в минуле, а отже, ліричність утрачатиме чистоту, доповнюватиметься чимось зовнішнім, тобто епічним» [4, 129]. Вірш позбавлений римування, але є багато повторів на лексичному рівні («чоловік», «дружина», «дочка»). Із 17 рядків 7 – з односкладовою анакрузою, 7 – з двоскладовою, 2 – з трискладовою. Клаузули переважно жіночі. Кількість іктів у рядках – 3 (2-3, 6-7, 9-12, 14-17) або 4 (1, 5, 8, 13), і лише в одному – 2.

Знову ж таки, можемо стверджувати наявність акцентної домінанти. У поезії простежуються рядки з двоскладових (хорей, ямб) і трискладових (анapest) розмірів. Оскільки їх відсоток не перевищує 25, тип вірша визначаємо як верлібр із метричними вкрапленнями.

На прикладі цих поезій бачимо, наскільки тісний зв'язок між верлібром та акцентним віршем. По суті, лише відсутність римування не дозволяє верліброві трансформуватися в акцентний вірш.

У циклі знаходимо дві поезії, обсяг силаботонічних рядків у яких перевищує «допустиму» для верлібра межу («Кохала жінка чоловіка...» (53,8%) і «Чоловік шукає жінку...» (55,6%)). Проаналізуємо будову однієї з них:

- 1 Чоловік шукає жінку. 2 — 1 — 1 — 1 X4
- 2 Жінка – десь між літом і зимою. — 3 — 3 — 1 X5
- 3 Жінка роздягається. — 3 — 2
- 4 Вуличний, а тому вульгарний, ліхтар — 4 — 1 — 2 —
- 5 заглядає у вікно. 2 — 3 — X4
- 6 Жінка затуляє фіранки. — 2 — 3 — 1
- 7 На фіранках вишиті очі. 2 — 1 — 2 — 1
- 8 Нервові пальці не знають 1 — 1 — 2 — 1
- 9 на чому їм спинитися. 1 — 1 — 1 — 2 Я4
- 10 Долівкою котиться гудзик. 1 — 2 — 2 — 1 Ам3
- 11 Одяг опадає, як осіннє листя. — 3 — 3 — 1 — 1 X6
- 12 Чоловік стукає в двері, 2 — 0 — 2 — 1
- 13 наче серце в груді. — 1 — 1 — 1 X3
- 14 Жінка навколішки мацає в темряві. — 2 — 2 — 2 — 2 Д4
- 15 «Ніякий чоловік не вартий 1 — 3 — 1 — 1 Я4
- 16 відірваного гудзика», - 1 — 3 — 2 Я4
- 17 думає вона, засинаючи. — 3 — 2 — 2
- 18 Жінка ніколи не снилася сама собі [5, 75]. — 2 — 2 — 3 — 1 —

Віршову структуру формують

- кореляції на рівні метра: рядки 1–2, 5, 11, 13 (хорей), 9, 15–16 (ямб);
- анафори (2, 3, 6, 14, 18; 1, 12);
- тонічні повтори (рядки 1–2, 6–10, 12–13, 15, 17 – по 3 ікти, 3, 5, 16 – по 2, і 4, 11, 14 – по 4);
- однакові анакрузи (однокладові у рядках 8–10, 15–16 і двоскладові – 1, 5, 7, 12);
- однакові клаузули (4–5, 18 – чоловічі, 1–2, 6–8, 10–13, 15 – жіночі, 3, 9, 14, 16–17 – дактилічні).

Такі якості властиві й іншим віршовим формам. Проте прозова інтонація, відсутність римування і той самий синтаксичний принцип ритмічної організації – а його вважають основною і чи не єдиною більш-менш сталою ознакою верлібру [7, 371] – дають підстави віднести цей твір до корпусу вільних віршів. Аналіз решти вільних віршів дозволив розподілити їх таким чином: 1) з метричною домінантою – 11; 2) з метричними вкрапленнями – 2; 3) позірні верлібри – 2. Окрім силаботонічних вставок, до класичної традиції спрямовують: використання розділових знаків; анафори і численні лексичні повтори. У двох верлібрах наявні акцентні домінанти, всі інші характеризуються більшим чи меншим ступе-

нем тонічної врегульованості. Серед неklasичних елементів виділяємо: відсутність римування; змінність анакруз і клаузул; відсутність строфічного поділу.

Щоб скласти цілісне уявлення про еволюцію вільного вірша поета, простежити характер взаємодії класичних і неklasичних елементів у ньому, зробити висновки щодо закономірностей руху від однієї форми верлібру до іншої, необхідно дослідити й інші збірки. Але це вже тема іншої статті.

Список використаних джерел

1. Кицан О. Взаємодія класичного й неklasичного вірша у творчості Василя Голобородька : моногр. / Олена Кицан. — Луцьк : Вежа-Друк, 2013. — 212 с.
2. Клим'юк Ю. Про естетичну природу притчі / Ю. Клим'юк // Слово і час. — 1993. — № 5. — С. 28–31.
3. Костенко Н. Українське віршування ХХ століття : навч. посіб. — 2-е вид., випр. та доп. — К. : ВПЦ «Київський університет», 2006. — 287 с.
4. Моклиця М. Вступ до літературознавства : навч. посіб. / Марія Моклиця. — Луцьк : Волин. нац. ун-т ім. Лесі Українки, 2011. — 468 с.
5. Слапчук В. Вибране: поезії / В. Слапчук ; ред.-упоряд. П. Коробчук ; передм. Є. Барана. — Луцьк : ПВД «Твердиня», 2011. — 584 с.
6. Орлицкий Ю. Стих и проза в русской литературе / Ю. Орлицкий. — М. : РГУ, 2002. — 685 с.
7. Ткаченко А. Мистецтво слова : (Вступ до літературознавства) : підруч. / А. Ткаченко. — К. : ВПЦ «Київський університет», 2003. — 448 с.

S. CHUY

Lutsk

CLASSICAL VERSIFICATION TRADITIONS IN VASYL SLAPCHUK'S FREE VERSES («MIDDAY PARABLES» CYCLE)

The article is dedicated to the analysis of V. Slapchuk's «Midday parables» poetical cycle. In the article the peculiarities of free verses were investigated. The author determines the types and retraces the classical poetry elements functioning. The article also highlights the aspects of free verses similarity to the parable's genre. The results of the study are presented according to the new classification.

Key words: free verse, parable, system of versification, meter, rhyme, stanza.

С. В. ЧУЙ

г. Луцьк

ТРАДИЦИИ КЛАССИЧЕСКОГО СТИХОСЛОЖЕНИЯ В ВЕРЛИБРАХ ВАСИЛИЯ СЛАПЧУКА (ЦИКЛ «ПОЛУДЕННЫЕ ПРИТЧИ»)

В статье исследован поэтический цикл «Полуденные притчи». Выявлены особенности строения верлибров цикла, определены их типы. Прослежен характер функционирования элементов классического стихосложения в них. Затронут вопрос соотносительности рассмотренных стихотворений с жанром притчи. Результаты исследования представлены в соответствии с предложенной автором классификацией.

Ключевые слова: верлибр, притча, система стихосложения, метр, рифма, строфа.

Стаття надійшла до редколегії 16.03.2015 р.